

3. Потульницький В. А. Українська та світова історична наука / В. А. Потульницький // Український історичний журнал. – 2000. – № 1. – С. 1–24.
4. Рябчук М. Подібна доля, різний досвід. Дещо про перспективи польсько-українського діалогу / М. Рябчук // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття. – К., 1999. – С. 68–75.
5. Стрільчук Л. Україна в польській східній політиці 1989–1999 рр. / Л. Стрільчук // III Міжнародний науковий конгрес українських істориків “Українська історична наука на шляху творчого поступу” (Луцьк, 17–19 трав. 2006 р.) : доповіді та повідомлення : у 3 томах / Укр. іст. товариство, Волин. нац. унів. ім. Лесі Українки ; гол. ред. Л. Винар, І. Коцан ; відп. ред.: С. Гаврилук [та ін.]. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – Т. 3. – С. 515–519.
6. Gayeta Wzborcza. – 1997. – z 21 marca.

Based on the documents and materials the Polish attitude to the problem of Ukrainian independence, formation of the Ukrainian State and its integration into the euro Atlantic structures have been investigated. The concrete examples of the support provided by Polish representatives to Ukraine as a member of international organizations and the Poland's attempts to become a recognized regional leader in the Central-East Europe have been highlighted. One can trace the interdependence of political and economic partnership of the two states, the process of conception and development of their strategic partnership.

Key words: Poland, Ukraine, eastern policy, Ukraine-Poland relations, economic partnership.

УДК 94 (477):314.743
ББК 63.3 (4 Укр) 62

Микола Генік

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ ПРИМИРЕННЯ В ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ ЛЄШКА МОЧУЛЬСЬКОГО

Значний вплив на формування польсько-українських відносин мали політичні концепції лідера Конфедерації незалежної Польщі Лєшка Мочульського. Його проекти передбачали досягнення польсько-українського примирення, непорушність кордонів і регіональну інтеграцію країн Міжмор'я. Політичні концепції Л. Мочульського є продовженням напряму політичної думки Ю. Пілсудського та справили значний вплив на сучасні концепції політики країн Центрально-Східної Європи.

Ключові слова: Конференція незалежної Польщі, польсько-українські відносини, Центрально-Східна Європа.

Польсько-українське примирення займало важливе місце в ідеології польського опозиційного руху та розглядалося в контексті боротьби з тоталітаризмом, комунізмом і радянським поневоленням, формування нового геополітичного устрою Центрально-Східної Європи (ЦСЄ), розв'язання проблеми кордонів і національних меншин. Послідовну позицію в справі польської східної політики та польсько-українського примирення демонструвала одна з найстарших польських опозиційних партій – Конфедерація незалежної Польщі (КНП – Konfederacja Polski Niepodległej) та її лідер – Лєшек Мочульський.

Унаслідок незначної віддаленості від подій останніх десятиліть політична думка Л. Мочульського стала предметом наукового дослідження порівняно недавно. Цій тематиці присвячено праці А. Фрішке [27], Б. Савіцької [47], Д. Цецуди [22, с. 46–51], Ю. Зайцева [10, с. 17–33] та інших.

Джерельною базою дослідження стали неопубліковані матеріали Архіву актів нових, приватних архівів Володимира Мокрого, Павла Казанецького, інтерв'ю з Лєшком Мочульським і преса КНП.

Роберт Лєшек Мочульський народився 7 червня 1930 р. у Варшаві. Закінчив Академію політичних наук і Варшавський університет, працював журналістом в “Zwyciu Warszawy”, “Dookoła Świata” і “Stolicy”. У 1977 р. Л. Мочульський виступив співорганізатором Руху захисту прав людини і громадянина (Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela). У 1979 р. заснував Конфедерацію незалежної Польщі, яку

очоловав понад 20 років. Багаторазовий політичний в'язень у ПНР. У своїх публікаціях використовував псевдоніми "Lem", "Leszek Karpatowicz", "Natalia Naruszewicz", "Rt.", "Robert Trzywdar". Автор книг: "Wojna Polska 1939" (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1972), "Szpony czarnego orła" (Warszawa: Wydawnictwo MON, 1969), "Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni" (Warszawa, 2000), "Narodziny Międzymorza" (Warszawa: Bellona, 2008).

Л.Мочульський виступав також основним ідеологом КНП у питаннях східної політики. На переконання лідера КНП, занепад І Речі Посполитої відбувся тоді, коли розпочалася польсько-українська суперечка. Продовжуючи пілсудчиківський напрям політичної думки, досягнення польсько-українського примирення Л.Мочульський розглядав як необхідну умову гарантування безпеки народам ЦСЄ та федеративної перебудови балто-чорноморської дуги. Найважчою перешкодою на шляху польсько-українського примирення виступала проблема кордонів.

Загалом у зазначений період у польській та українській політичній думці розглядалося 4 основні варіанти вирішення проблеми кордону: ревізійнізм, федералізація чи лібералізація, непорушність і пролонгація проблеми для розв'язання в період після отримання незалежності. Згідно з інформацією Є.Янковського, виголошеною в Польсько-українському товаристві в Парижі 15 лютого 1980 р., серед традиційних польських політичних партій в еміграції Національна партія (ендеки) виступала прихильником повернення кордонів Ризького договору 1921 р., Польська партія соціалістична об'єднувала прихильників федералізму та пролонгації, пілсудчики також виступали за пролонгацію [14, с.3].

Прихильником федералістського вирішення проблеми польсько-українського кордону зарекомендувала себе заснована 1 вересня 1979 р. Конфедерація Незалежної Польщі. Уже в травні 1980 р. у своїй резолюції КНП виступила прихильником створення незалежної України, яка б обіймала всі землі, заселені українцями. КНП вважала, що плин часу та трагічні події останніх 40 років визначили лінію польсько-українського розмежування, що повинно братися до уваги при формуванні майбутніх відносин. Проблемі кордону пропонувалося розв'язати в площині концепції Міжмор'я, тобто створення федерації, яка знизить статус кордонів з міждержавних до адміністративних і лібералізує норми їх перетину. "Основою майбутньої польсько-української співпраці повинні бути визнання та повага однакових прав українців у Польщі та поляків в Україні, взаємна відкритість на культурні впливи й гарантування обом народам перетину кордону між Польщею і Україною в умовах демократичного існування обох держав" [6; 21, s.7].

На зустрічі зі студентами краківських університетів 25 червня 1987 р. лідер КНП Л.Мочульський переконував аудиторію в необхідності відмови від претензій на повернення лінії ризького кордону, що створить передумови для лібералізації та демократичних змін у макрорегіоні. Він стверджував, що повернути незалежність Польща може тільки в існуючих кордонах. Розмови про незалежність у кордонах Ризького договору перекреслюють польські шанси на незалежність. Л.Мочульський виключав можливість політики екстермінації чи переселень у ЦСЄ. Лідер КНП вважав, що слід надати право всім депортованим і виселеним полякам чи українцям повернутися на попереднє місце проживання, хоча передбачав, що після 40-річного вигнання тільки невеликий відсоток скористається цим правом. Виступаючи прихильником незалежності України, Л.Мочульський пропонував розв'язати проблему розмежування шляхом відкритості кордонів. "(...) Мусимо визнати справедливі кордони між нами, тобто згідно з волею людей, які проживають у даному пункті – етнографічні кордони. Тільки це повинні бути пропускні кордони. Навіть якщо біля Польщі існуватиме якась незалежна українська і литовська держава, то Україна ніколи не буде для нас закордоном і навпаки – Польща не буде ніколи закордоном для України, хоч би це були дві різні держави". Л.Мочульський заявив, що кордоном, між незалежними Польщею і Україною може бути

тільки адміністративна лінія на карті й, насамперед, кордон повинен бути відкритим. Тоді ж він виступив з відмовою від претензій на Львів. “З боєм серця кажемо і я так кажу: Львів – це українське місто”. Афористично проблема кордонів Л.Мочульським була сформульована так: “Якщо хочемо повернутися до Львова, мусимо відмовитися від Львова”.

Взаємовідносини народів на північ від Карпат пропонував побудувати на федералістичних принципах, подібних до І Речіпосполитої. “Якщо на цьому просторі укладемо стосунки між нами без конфліктів, усобиць і ворожості, то створимо потенціал, який зрівноважить те, що на схід від нас, і те, що на захід від нас”. Він наводив приклад взаємозалежності незалежності народів ЦСЄ – після втрати Україною державності в 1920 р. Польща змогла проіснувати тільки 19 років [6; 9; 32, s.1–7; 46, s.3–5; 60, s.6–7].

Результатом поїздки Л.Мочульського на Захід у 1987 р. стало призначення його делегатом лондонського еміграційного уряду на край. У цей час було встановлено контакти з українською еміграцією. Л.Мочульський брав участь у зборах ОУПІ 1 лютого 1987 р. у Лондоні, про що було поміщено замітку в номері “Kultury” за липень-серпень. Пізніше Е.Прус різко нападав на Л.Мочульського, обвинувачуючи його в проукраїнській орієнтації. Контакти з українською еміграцією посилили в нього переконання в необхідності польсько-української співпраці. На з’їзді партії в Гожові 22 січня 1991 р. Л.Мочульський проголосив гасло: “Не буде вільної Польщі без вільної України” [2; 8; 45, s.11].

С.Стецько в інтерв’ю органу КНП “Drodze” згадувала, що на основі порозуміння УПА з WiN після війни українська сторона пробувала досягнути порозуміння з поляками на Заході, однак вдалося досягнути контактів тільки з окремими організаціями в Англії, Бразилії та Австралії. Зміни в польсько-українських відносинах настали з появою нової хвилі еміграції, пов’язаної з “Solidarnością”, для якої важливішою була майбутня співпраця, а не концентрація на трагічних сторінках минулого [6; 59, s.41–45]. Аналізуючи еволюцію ідеології опозиційних середовищ, Я.Заленський стверджував, що найбільше змінилося ставлення польської опозиції до українських проблем у питаннях кордону, зокрема, найбільш помітною була зміна позиції КНП [6; 62, s.21–24].

Діяльність КНП особливо активізувалася на етапі розпаду ОВД і СРСР. У 1989 р. Л.Мочульський безрезультатно кандидатував на виборах до сейму. Брав участь у президентських виборах 1990 р., здобувши 411516 голосів (2,5%). Протягом 1991–1997 рр. був депутатом сейму I і II каденцій від КНП. У сеймі Л.Мочульський був членом Комісії закордонних справ, Комісії зв’язку з поляками за кордоном і Підкомісії для справ східної політики. Очолювана ним КНП на виборах 1991 р. провела 47 послів до сейму, створивши 5-ту за чисельністю фракцію.

Керівництво КПН пильно спостерігало за боротьбою української опозиції щодо відновлення державності. На необхідності досягнення польсько-українського примирення наголошував діяч КНП А.Іздебський під час міжнародної наукової конференції “Незалежницькі прагнення українців у ХХ ст.”, яка проходила в Кракові 6–8 травня 1991 р. [5; 18, s.6]. КПН зі стурбованістю відреагувала на спробу путчу в Москві 1991 р., оцінивши його як загрозу трансформаційним процесам у ЦСЄ та пропонуючи створення міжнародної комісії [1; 31, s.3].

КПН була серед політичних сил Польщі, які підтримували проголошення незалежної України. 27 серпня 1991 р. Л.Мочульський звернувся з листом до президента Л.Валенси, у якому оцінював проголошення державної незалежності як великий історичний факт, який основоположно вплине на всю Європу. Він пригадував, що анексія більшої частини України Росією в другій половині XVIII ст. висунула царську імперію на основне місце на континенті та створила загрозу для всієї Європи. Створення незалежної України, відокремленої від Росії, повертає колишній корисний геополітичний

літичний устрій і є вагомим чинником європейської безпеки. Для польської сторони важливим питанням була також проблема геополітичного вибору України, причому Л.Мочульський вбачав альтернативу – Польща або Німеччина. Лідер КНП нагадував, що Ю.Пілсудський у союзі суверенних польської та української держав бачив ключ до гарантування національного існування й із цією метою в 1920 р. ризикував усім, щоб досягнути цього. На переконання Л.Мочульського, Л.Валенса як черговий наступник Ю.Пілсудського на посту глави держави мав історичний шанс здійснити те, що не вдалося сімдесят років тому. “Не можна нам запізнитися із визнанням Республіки України. РП повинна стати першою державою, яка це здійснить і налагодить з Республікою Україною повні дипломатичні відносини. Візьмемо таким чином так необхідну ініціативу у формуванні нового ладу у Центральній Європі, і сприяючи створенню нового геополітичного устрою, найкраще подбаємо також про наші національні інтереси”.

Л.Мочульський звертав увагу на важкі сторінки польсько-українських відносин, які приносили шкоду обом народам і які необхідно подолати. Він помічав зростання взаємної доброзичливості. “Виразно це було помітно в декаді вісімдесятих років, коли польський народ, згуртований навколо “Solidarności” і під Вашим керівництвом, Пане Президенте, боровся за свої невід’ємні права – на нашому боці були українські серця. Великий український державний діяч покійний Ярослав Стецько розробив цілу глибоку політичну програму, стверджуючи, що “без вільної Польщі немає незалежної України”. Ми можемо сьогодні тільки повторити, що без вільної України немає незалежної Польщі”. Обґрунтовуючи необхідність підтримки Польщею української незалежності, Л.Мочульський заявляв, що “якби виявилось, що у вирішальний момент Польща не зможе стати поруч з братньою Україною – утрати для нас, для Європи, для миру були б незлічими” [1; 36, s.4].

Підписання 18 травня 1992 р. у Варшаві польсько-українського договору про добросусідство, дружні відносини й співпрацю зафіксувало непорушність міждержавного кордону та визнання права національних меншин на збереження, вираження й розвиток своєї тотожності [7, p.357; 43]. У ст.2 договору декларувалося, що “Сторони вважають за непорушний існуючий і нанесений на місцевості кордон між ними й підтверджують, що не мають щодо себе жодних територіальних претензій і не висуватимуть таких претензій у майбутньому” [4; 20, s.327–328; 56, s.2, 7–9; 57, s.219]. Підписання польсько-українського договору було реалізацією програмних цілей КНП. Союз Польщі й України Л.Мочульський розглядав як місію обох держав у майбутній Європі та гарантію проти розширення нової російської імперії на захід [1; 53, s.5].

У нових геополітичних умовах, які виникли після розпаду ОВД і СРСР, КНП одна з небагатьох запропонувала програму східної політики, висунувши концепцію Міжмор’я. В “Apelu IV Kongresu KPN do społeczeństw i sił politycznych krajów Międzymorza” передбачалися об’єднання незалежних держав, спільний ринок, спільна оборонна політика, прозорість внутрішніх кордонів, створення Ради й Парламенту Міжмор’я. Близький до КНП Тадеуш А.Ольшанський пропонував Львів як місцеперебування парламенту. У рамках Міжмор’я передбачалися два регіональних блоки: північний (на північ від Карпат) і дунайсько-балканський [3; 11; 16, s.4; 29, s.6]. Л.Мочульський пропонував перетворити Калінінградську область на консорціум Литви, Білорусії та Польщі [3; 33, s.79–82].

Протягом 1993 р. КНП вела активну діяльність з пропаганди концепції Міжмор’я [1: 3; 4; 13, s.3; 15, s.96–99; 54, s.5–7]. Зокрема, один з діячів КНП Т.Щепанський у книзі “Międzymorze. Polityka środkowo-europejska Konfederacji Polski Niepodległej” передбачав, що регіональне об’єднання матиме на меті гарантування незалежності його суб’єктів, збереження національної самобутності та сприяння інтеграції його членів у рамках Європейської Спільноти. Принципами співпраці мали бути відмова від ревізії кордонів, повага прав національних меншин, лояльність меншин до

держави перебування, повага до національних традицій і недопущення пересування етнічних кордонів поза існуючі [3; 58, s.19–20; 39, s.23–24].

На шляху до створення Міжмор'я КНП підтримувала пропозицію приєднання України до Вишеградської групи [1; 42, s.4]. Українська сторона в цей період просувала свій проект створення простору стабільності й безпеки в ЦСЄ, акцентуючи на його близькості з проектами Л.Валенси й Е.Балладюра [4; 61, s.5]. На польсько-українській конференції “Nowe wyzwania – nowa odpowiedzialność” (Краків – Криниця, 18–21.II.1993) М.Горинь говорив про потребу інтеграції балто-чорноморської дуги як “третього полюса Європи” [4; 38, s.5].

Протягом 1993–1994 рр. ідея співпраці антикомуністичних партій ЦСЄ активно дискутувалася й обговорювалася. 11 лютого 1994 р. у Гданську було проведено конференцію “Напрямки розвитку співпраці Центрально-Східної Європи” за участю Збігнева Фроста, Романа Вапінського, Т.Щепанського та Кшиштофа Фігеля (Польсько-Українське товариство в Гданську) [1; 52, s.14]. У грудні 1993 р. під час V з'їзду Руху посол від КНП Даріуш Вуйцік запропонував провести нараду партій у лютому 1994 р. Однак зникнення діяча НРУ М.Бойчишина, який займався цією справою, змусило перенести термін установчих зборів [1; 51, s.15–16].

Просування плану регіональної інтеграції робилося також на міждержавному рівні. 9–11 лютого 1994 р. польська делегація на чолі із заступником Комісії закордонних справ сейму й головою Політичного комітету КНП Кшиштофом Крулем відвідала Київ, де мала зустрічі з представниками Верховної Ради, МЗС і політичних партій. Українська сторона зацікавилася ідеєю інституціоналізації центральноєвропейської співпраці в рамках Міжмор'я, убачаючи спільні риси з планом Кравчука й навіть було вжито формулювання “план Кравчука–Мочульського” [1; 28, s.6–7].

У результаті численних контактів 12 березня 1994 р. було підписано договір між КНП, Українською республіканською партією та Партією зелених України. Він передбачав проведення регулярних міжпартійних консультацій щодо найважливіших питань у двосторонніх і багатосторонніх міждержавних відносинах, створення постійного представницького консультативного органу з представників політичних партій Міжмор'я та сприяння інтеграції країн регіону до ЄС. 22–23 липня 1994 р. у Києві пройшла багатостороння нарада політичних партій Міжмор'я, у якій узяли участь Т.Щепанський (КНП), М.Горинь (УРП) і В.Кононов (ПЗУ) [1; 3; 24; 25, s.16].

29–30 липня 1994 р. у Києві відбувся з'їзд, на якому сповістили про створення Ліги політичних партій країн Міжмор'я (ЛППКМ), в основу якого лягли цілі, проголошені в “Декларації намірів” політичних партій України й Польщі від 12 березня 1994 р. До ЛППКМ увійшли політичні партії Білорусії (Народний фронт Білорусії та Партія зелених), Естонії (Партія “Pro Patria”), Литви (Консервативна партія Литви, Литовський національний союз), Латвії (Національно-консервативна партія, Партія “За Вітчизну і Свободу”), Польщі (КНП, Республіканська партія, Рух Третьої Речіпосполитої) та України (Демократична партія України, КУН, ПЗУ, Соціал-демократична партія України та УРП) [1; 3; 12, s.10; 40, s.8–9; 41].

Програма діяльності передбачала співпрацю політичних партій у політичній, економічній і культурній галузях, у сфері національної безпеки й у питаннях національних меншин. У прийнятій програмі стверджувалося, що національний характер кожної з держав Міжмор'я є об'єктивним історичним фактом. Для всіх громадян повинен застосовуватися принцип рівних прав без різниці етнічної приналежності чи визнання. Політика щодо національних меншин має бути спрямована на гарантування належних умов для кожної меншини з метою збереження національної відмінності. Кожна національна меншина повинна поважати права й потреби країни перебування, особливо ті, що стосуються територіальної цілісності. Декларувалося, що ЛППКМ не підтримуватиме політики стосовно національних меншин, яка буде спрямована на

маніпулювання внутрішніми адміністративними кордонами, зловживання економічною політикою, підживлювання сепаратистських настроїв чи втручання інших держав у внутрішні справи країн Міжмор'я під приводом захисту національних меншин [1; 44, s.9–10]. Констатуючи посилення російського імперіалізму, КНП вважала необхідним включення Польщі до західної оборонної системи й нав'язання співпраці з Україною та іншими незалежними сусідами на сході [1; 26, s.6–7; 37, s.18–19].

Анджей Іздебський висував проект створення Федерації народів Центральної Європи, до якої мали ввійти 17 держав: Україна, Польща, Румунія, Угорщина, Сербія, Білорусія, Болгарія, Словаччина, Хорватія, Боснія і Герцеговина, Молдавія, Литва, Албанія, Латвія, Словенія, Македонія й Естонія. Об'єднання держав з населенням 188 млн чол. і площею 2106,7 тис. кв. км повинно укласти військовий пакт і здійснювати посередництво в торгівлі Росії з Європейським Союзом. Львів пропонувався на столицю федерації, спірні території розглядалися як зона вільної торгівлі, англійська мова як офіційна [3; 55, s.10–11].

Проблеми національної безпеки становили основний предмет обговорення II конгресу ЛППКМ (Ярослав, 9–11 червня 1995 р.). В ухвалених резолюціях Ліга виступила за вступ усіх країн між Балтійським, Чорним та Адріатичним морями до НАТО і ЄС, створення між ними тіснішого об'єднання на зразок Бенілюксу, сфери вільної торгівлі, вихід із СНД, співпрацю в боротьбі з організованою злочинністю, виведення російських військ з Калінінграда й Молдавії та визнання незалежності Чечні [1; 19, с.26–29; 34; 35; 48, s.19–20; 49, s.19; 50, s.19]. У 1994 р. Л.Мочульський і фракція КНП організували допомогу для Чечні та виступили співзасновниками Чеченського Інформаційного Осередку (Czeczeńskiego Ośrodka Informacyjnego).

У середині 1990-х рр. діяльність ЛППКМ стала замирати. На III конгрес (Мінськ, 22–23 березня 1996 р.) не прибули представники Естонії і Литви, а делегати “Латвійської дороги” брали участь лише як спостерігачі [3; 23, s.7]. Причини занепаду діяльності ЛППКМ М.А.Ковальський вбачав у різних векторах зовнішньої політики країн, які вони представляли, і конфліктах між ними [3; 30, s.XVI].

Після кількох розколів у партії та поразок на виборах Л.Мочульський відійшов від активного політичного життя. Після відновлення діяльності КНП у вересні 2007 р. він отримав титул почесного голови КНП. Проекти регіональної співпраці народів Міжмор'я та польсько-українського примирення, які пропагувалися в 1980–1990-х роках Л.Мочульським, є продовженням пілсудчиківського напрямку політичної думки Польщі та справили значний вплив на сучасні концепції політики країн Центрально-Східної Європи.

1. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN). – KPN. – Sygn. 2. – Npgn.
2. AAN. – KPN. – Sygn. 17. – Npgn.
3. AAN. – KPN. – Sygn. 30. – Npgn.
4. AAN. – KPN. – Sygn. 32. – Npgn.
5. Archiwum prywatne Pawła Kazaneckiego w Warszawie.
6. Archiwum prywatne Włodzimierza Mokrego w Krakowie.
7. Les coupures de presse // Les archives de l'Institut Littéraire a Paris. – 1992. – Vol. 2. – P. 357.
8. Інтерв'ю з Лешком Мочульським. – Варшава, 2007. – 18 січня.
9. Інтерв'ю з Володимиром Мокрим. – Краків, 2004. – 28 лютого.
10. Зайцев Ю. Польська антикомуністична опозиція і Рух Опору в Україні: від порозуміння до координації дій / Юрій Зайцев // Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 13 : у 2 ч. Україна–Польща: історія і сучасність : зб. наук. пр. і спогадів про Павла Михайловича Калениченка (1923–1983) / НАН України, Ін-т історії України ; [відп. ред. Ю. А. Пінчук]. – К., 2003. – Ч. 1. – 498 с.; Ч. 2. – 455 с.
11. Зварот IV Кангрэсу КПН да грамадзянствау і палітычных сілау дзяржау Міжмора // Выбар. – 1992. – 22 VII.
12. Когут І. Балтійсько-Чорноморський союз чи вакуум? / Ігор Когут // Українське Слово. – 1994. – 20 жовт. – С. 10.
13. Лешек Мочульський: “Попереду – довга, важка боротьба” // Рада. – 1993. – 9 груд. – С. 3.

14. Михальчук В. Українська справа і польські політичні партії / В. Михальчук // Українське Слово. – Париж, 1980. – 16 берез. – С. 3.
15. Мочульський Л. Міжмор'я / Лешек Мочульський // Сучасність. – 1992. – № 7. – С. 96–99.
16. Незалежні країни Міжмор'я – єднаймося! // Самостійна Україна. – 1994. – № 5. – 14–18 лют. – С. 4.
17. Потрібна співпраця [Інтерв'ю з Анджеем Іздебським] / Розмову вів Юрій Мащурак // Франкова Криниця. – 1992. – № 13 (117). – 27 берез. – С. 4.
18. Фрагменти виступів у дискусії після доповідей // Між сусідами. – Краків, 1991. – С. 6.
19. Щепанський Т. Міжмор'я – щит проти Москви / Томаш Щепанський // Державність. – 1995. – № 1. – С. 26–29.
20. Bonusiak W. Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1990–1996 / Włodzimierz Bonusiak // Polska i Ukraina po II wojnie światowej. – Rzeszów: Wydawnictwo WSP, 1998. – S. 327–328.
21. Boruta M. Problemy etniczne i polityka. Wybrane zagadnienia w opiniach środowisk niezależnych. Ludzie–Partie–Czasopisma / Mirosław Boruta. – Kракów : Towarzystwo Pomost, 2000. – S. 7.
22. Cecuda D. Leksykon opozycji politycznej 1976–1989 / Dariusz Cecuda. – Warszawa : BIS SZP, TRUST, 1989. – S. 46–51.
23. Chajewski A. Polityka pobożnych życzeń / Adam Chajewski // Magazyn Wilński. – 1996. – № 6. – S. 7.
24. Deklaracja intencji narady partii politycznych Ukrainy i Polski // Gazeta Polska. – 1994. – № 2.
25. “Deklaracja intencji” narady partii politycznych Ukrainy i Polski // Biuletyn Informacyjny Konfederacji Polski Niepodległej (BI KPN). – 1994. – № 64. – IV. – S. 16.
26. Deklaracja obozu patriotycznego. Bielsko-Biała 18.07.1995 // BI KPN. – 1995. – № 70. – 24 VII. – S. 6–7.
27. Friszke A. Przystosowanie i opór. Studia z dziejów PRL / Andrzej Friszke. – Warszawa : Biblioteka “Więzi”, 2007. – 428 s.
28. J. W. [Jerzy Wawrowski]. Wizyta delegacji Sejmu RP na Ukrainie / J. W. // BI KPN. – 1994. – № 62. – II. – S. 6–7.
29. Kamiński J. C. Międzymorze. Europa Środkowa w koncepcjach KPN-u / Jacek C. Kamiński // Myśl Polska. – 1993. – 1–15. XII. – S. 6.
30. Kowalski M.A. Puste Międzymorze / Marek Arpad Kowalski // Czas! – 1996. – № 5. – S. XVI.
31. KPN o puczu w Związku Radzieckim // BI KPN. – 1991. – № 18. – IX. – S. 3.
32. Kwestia niepodległości jest sprawą jakości naszej polityki. Wystąpienie Leszka Moczulskiego na spotkaniu ze studentami wyższych uczelni krakowskich w kościele oo. Dominikanów w Krakowie w dniu 25.VI.1987 r. // Opinia krakowska. Pismo II Obszaru Konfederacji Polski Niepodległej. – Kракów, 1987. – № 34. – S. 1–7.
33. Leszek Moczulski // Polska w Europie. – 1992. – IV. – S. 79–82.
34. Miszczak J. Zjednoczone Międzymorze / Jan Miszczak // Nowiny. – 1995. – № 7 (95). – 27. VI.
35. Młynarski J. Integracja polityczna / Janusz Młynarski // Gazeta Wyborcza. – 1995. – № 135 (821). – 12. VI.
36. Moczulski L. KPN żąda uznania przez Polskę niepodległości Ukrainy / Leszek Moczulski // BI KPN. – 1991. – № 18. – IX. – S. 4.
37. Ocena sytuacji w Europie Środkowo-Wschodniej // BI KPN. – 1995. – № 70. – 24. VII. – S. 18–19.
38. Olszański T. A. Notatka o przebiegu konferencji polsko-ukraińskiej w Krakowie / Tadeusz Andrzej Olszański // AAN. – KPN. – Sygn. 21. – 1993. – 24 II. – S. 5.
39. Olszański T. A. Czym ma być Międzymorze? / Tadeusz Andrzej Olszański // Dyskusja. – 1993. – № 2. – IX. – S. 23–24.
40. Oświadczenie o utworzeniu Ligi partii politycznych krajów Międzymorza // BI KPN. – 1994. – № 64. – IV. – S. 8–9.
41. Pankowski R. Is the Idea of “Intermarium” relevant for the western post-Soviet nationalities? / Rafał Pankowski // A level Political Studies project. – Eton College, 1994. – 9 p.
42. PG. Stworzymy Międzymorze / PG // Biuletyn Informacyjny Konfederacji Polski Niepodległej. – 1993. – № 41. – III. – S. 4.
43. Polish-Ukrainian Treaty // Radio Free Europe. Polish Broadcasting Department. Program title: Facts and Views. – 1992. – № 359. – 19 May.
44. Program działania Ligi partii politycznych krajów Międzymorza // BI KPN. – 1994. – № 64. – IV. – S. 9–10.
45. Prus E. Bluff stulecia / Edward Prus // Szczerbiec. – 1994. – № 1. – S. 11.
46. Przytaczamy fr. wypowiedzi Leszka Moczulskiego dotyczącej kwestii stos. polsko-ukraińskich // Świt Niepodległości. Pismo grupy afiliowanej przy KPN. – 1986. – № 2. – S. 3–5.
47. Sawicka B. Konfederacja Polski Niepodległej / Sawicka Barbara // Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej ; [pod red. Krystyny A. Paszkiewicz]. – Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2004. – S. 33–38.
48. Stanowisko Ligi partii krajów Międzymorza w kwestii agresji rosyjskiej w Czeczenii // BI KPN. – 1995. – № 70. – 24. VII. – S. 19–20.
49. Stanowisko Ligi partii krajów Międzymorza w kwestii bezpieczeństwa narodowego (Jarosław, 09–11.06.1995 r.) // BI KPN. – 1995. – № 70. – 24. VII. – S. 19.
50. Stanowisko Ligi partii krajów Międzymorza w kwestii współpracy ekonomicznej // BI KPN. – 1995. – № 70. – 24. VII. – S. 19.

51. Szczepański T. Polsko-ukraińska deklaracja intencji / Tomasz Szczepański // BI KPN. – 1994. – № 64. – IV. – S. 15–16.
52. Szczepański T. W Gdańsku o Europie Środkowej / Tomasz Szczepański // BI KPN. – 1994. – № 62. – II. – S. 14.
53. Szczepański T. Spotkanie z przewodniczącym KPN w “Towarzystwie Polska-Ukraina” / Tomasz Szczepański // BI KPN. – 1992. – № 26. – V. – S. 5.
54. Szczepański T. Sprawozdanie z działalności Referatu Międzymorze KPN za rok 1993 / Tomasz Szczepański // BI KPN. – 1994. – № 61. – II. – S. 5–7.
55. “Środkowoeuropejczyk” z Krakowa [Izdebski A.] Federacja Narodów Środkowej Europy – realność czy utopia ? / “Środkowoeuropejczyk” z Krakowa // Hale i Dziedziny. Miesięcznik Ziem Górskich. – 1995. – № 1. – S. 10–11.
56. Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy. – 1992. – 18. V. – S. 2, 7–9.
57. Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy // Kukulka J. Traktaty sąsiedzkie Polski odrodzonej. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1998. – S. 219.
58. Trojan W. “Międzymorze” – koncepcja polityki środkowo-europejskiej / Wojciech Trojan // Szczerbiec – 1994. – № 10. – S. 19–20.
59. W oczach innych. Rozmowa ze Sławą Stečko // Droga. Wolność i Niepodległość. Pismo KPN. – Warszawa ; Kraków ; Poznań ; Katowice ; Lublin. – 1987. – № 23. – S. 41–45.
60. Wschodnie granice Polski. Fragmenty wypowiedzi L.Moczulskiego podczas dyskusji // Opinia krakowska: Pismo II Obszaru Konfederacji Polski Niepodległej. – Kraków, 1987. – № 34. – S. 6–7.
61. Wystąpienie Ministra Spraw Zagranicznych Ukrainy A.Zienki w Ośrodku Studiów Wschodnich (Warszawa, Polska, 22 marca 1994 r.) // Ukraine. Embassy of Ukraine to the Republic of Poland. Press release. – S. 5.
62. Wywiad z Janem Zaięskim (KOS) // Dialogi. Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1988. – № 2–3 (11–12). – S. 21–24.

Political conceptions of Leszek Moczulski – the leader of Confederation of Independent Poland – had a great influence on the formation of Polish-Ukrainian relations. His projects were provided for the achievement of Polish-Ukrainian reconciliation, the inviolability of borders and the regional integration of Intermarium countries. L.Moczulski's political conceptions were the continuation of J.Pilsudski's political thought trend and made the considerable influence on modern conceptions of policy of countries of East Central Europe.

Key words: *Confederation of Independent Poland, Polish-Ukrainian relations, East Central Europe.*